

Петрів О.П.

Психологічні аспекти формування професійного самовизначення старшокласників

*Петрів Ольга Петрівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології
Коломийського інституту*

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Коломия, Україна

Анотація. У статті обґрунтовується сутність професійного самовизначення особистості, теоретичні та методичні засади професійної орієнтації дітей та учнівської молоді в діяльності практичного психолога загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійна орієнтація, самопізнання, самооцінка

Актуальність проблеми формування професійного самовизначення особистості в ранній юності зумовлена кардинальними соціально-економічними перетвореннями, які відбулися в Україні в останні десятиліття. Такі зміни торкнулися, передусім, сфери професійної діяльності людини, її активності, цілеспрямованості та наполегливості у вирішенні питання фізичного та психічного забезпечення життєдіяльності в жорстких умовах ринку праці завдяки правильно обраній професії, досконалому оволодінню нею та досягнення в майбутньому високих соціально-професійних стандартів. Крім того, нові економічні відносини вимагають від спеціалістів професійної мобільності, здатності швидко адаптуватися до мінливих умов праці й життя в межах регіонального, загальнодержавного та міждержавного ринку праці. Актуальність проблеми, її соціальна значущість дали змогу конкретизувати мету цієї статті, яка полягає в уточненні науково-методичних засад професійного самовизначення особистості в ранній юності і визначення на цій основі перспективних напрямів удосконалення професійної орієнтації дітей та учнівської молоді.

Відзначимо, для вирішення означеної вище проблеми в галузі вікової і педагогічної психології були сформовані наукові школи, які створили підґрунтя для модернізації системи професійної орієнтації учнівської молоді. У цих працях (К. Альбуханова-Славська, Л. Анциферова, Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, В. М'ясищев, С. Рубінштейн, К. Платонов) доведено, що джерела активності особистості є внутрішніми за своєю природою, які ще не розкриті та не реалізовані на певному віковому етапі психічного розвитку. Ці джерела активності, актуалізовані під впливом соціального середовища розвитку, виступають в якості головних детермінант професійного самовизначення особистості в ранній юності, пошуку нею шляхів професійної самореалізації після закінчення загальноосвітнього навчального закладу. Для конкретизації сутності цього положення проаналізуємо головні здобутки провідних вчених у галузі психології розвитку особистості.

Розпочнемо з аналізу психолого-педагогічних праць, які, на думку К. Платонова, виявилися у переорієнтації фундаментальних досліджень розвитку особистості з прихованої двохчленної формули S-R (стимул-реакція) до тричленної схеми, яка включає в собі середню ланку й є домінуючою при визначенні та поясненні психологічної сутності буття людини [10].

Як відомо, проти такої двохчленної схеми, назвавши її „постулатом безпосередності”, вперше почав заперечувати Д. Узнадзе, який поставив між стимулом і реакцією поняття „настанови” [12, с. 17].

У дослідженнях В. М'ясищева в означену вище схему було введено поняття „ставлення”, яке з-поміж трьох головних категорій психічних явищ (психічні процеси, стани і властивості особистості) є визначальним у суб'єкт-об'єктних взаємовідносинах людини з людиною та людини з навколишнім середовищем [9].

Розробляючи теорію головної життєвої спрямованості людини Б. Ананьєв доводить, що під час трансформації психічних процесів у психічні стани і від них до психічних властивостей особистості, актуальними виявляються дослідження у цьому структурному ланцюгу також і інших ієрархічно пов'язаних складових. До них, на думку дослідника, доцільно віднести психічні функції (сенсорні, мнемічні й ін.) і загальну елементарну мотивацію поведінки (потреби й установки) [2, с. 239–246].

Поглиблення досліджень розвитку особистості з позиції трансформації психічних процесів у стани, а згодом у властивості особистості, проведених у науковій школі Б. Ананьєва, було здійснено колективом під керівництвом В. Мерліна. Для цього було використано принципи розвитку великих систем у формуванні інтегральної індивідуальності особистості. Спочатку вченим було уточнено розуміння структури особистості, в якій виділялося дві підгрупи індивідуальних особливостей. Перша підгрупа, згідно позиції В. Мерліна, містить „властивості індивіда”, які мають дві складові: темперамент і індивідуально-якісні особливості психічних процесів. Другу підгрупу структури особистості складають „властивості індивідуальності”, яка містить у собі три складові: мотиви і ставлення, характер і здібності. Взаємозв'язок виділених вченим складових визначає соціально-типове та індивідуально-особистісне у діяльності, а система різнорівневих зв'язків між ними визначає специфіку діяльності особистості в конкретній ситуації. Домінуючою детермінантою розвитку інтегральної індивідуальності дослідник вважав невідповідність між індивідуальними властивостями різних ієрархічних рівнів. Згідно означеного вище положення розвиток особистості, на думку В. Мерліна, полягає в подоланні невідповідності між об'єктивними вимогами конкретної ситуації та сформованими раніше індивідуальними властивостями суб'єкта. За таких умов інтегральна індивідуальність, що опосередковується діяльністю, визначається як окремий випадок великої системи, яка складається з ієрархічного ряду замкнених підсистем, вона саморозвивається та саморегулюється [8]. Обґрунтовуючи поняття „соціальна ситуація розвитку” особистості, Л. Виготський визначає її „вихідним моментом” всіх динамічних змін, що відбуваються в розвитку впродовж певного періоду, і які цілком визнача-

ють ті форми і той шлях, прямуючи яким, людина набуває нових властивостей особистості. Для такої системи характерним є поєднанням зовнішніх і внутрішніх умов життєдіяльності особистості, які віддзеркалені в переживаннях суб'єкта цього процесу і реалізуються в діяльності разом з іншими людьми [5, с. 31]. Взаємозв'язок понять „соціальна ситуація розвитку” та „переживання” визначається Л. Виготським через силу впливу соціальної ситуації, в якій особистість зростає, і яка набуває спрямовуючого значення лише у зв'язку з переживанням. Середовище, стверджується дослідником, визначає розвиток дитини через переживання середовища. За таких умов, на його думку, дитина є частиною соціальної ситуації, а ставлення дитини до середовища і середовища до дитини подається через переживання. Саме це повинно змушувати вихователів до глибокого внутрішнього аналізу переживань дитини, тобто, до вивчення середовища, яке переноситься значною мірою усередину самої дитини, а не зводиться до вивчення зовнішніх обставин її життя [5, с. 283].

Важливою також є запропонована Г. Костюком теорія психологічних новоутворень особистості як досягнень певного віку. Згідно цього положення становлення особистості визначається дослідником як детермінований суспільними умовами (навчанням, вихованням) процес „саморуку”, що спонукається внутрішніми суперечностями, які виникають у ньому. З розвитком особистості зростає значення внутрішніх умов. Внутрішнє середовище стає фактором подальшого розвитку особистості, її „саморуку” від нижчих до вищих форм взаємовідношень із зовнішнім середовищем. Усвідомлюючи свої досягнення і недоліки, особистість виявляє прагнення до самовдосконалення, до самоосвіти і самовиховання. Створюючи нові цінності, вона сама особистісно зростає, стає суб'єктом власного розвитку. Згідно з позицією вченого, сутність особистості в її індивідуальному розвитку складається в міру того, як формуються внутрішні умови, необхідні для її реалізації. Лише реалізуючи ці умови, стверджує Г. Костюк, можна зрозуміти психічний розвиток особистості не як якийсь інертний процес, котрий підштовхується зовнішньою, чужою для нього силою, а як „саморух”, „спонтанійний”, внутрішньо необхідний рух. Поряд з цим, як підкреслював Г. Костюк, розуміння розвитку як саморуку не знімає завдань педагогічного керування цим процесом. Цей аспект розглядався ним як провідна умова розвитку особистості. Лише при „виховній умовленості” розвитку може існувати духовне зростання особистості дитини, її прагнення до самовдосконалення, самоосвіти і самовиховання [6, с. 146–147].

Доцільно, на нашу думку, також окреслити й основні положення послідовників (1970 – 1980 рр.) Л. Виготського та Г. Костюка. До них ми можемо віднести теорію діяльності О. Леонт'єва. Згідно цієї теорії дослідником було запропоновано „виходити з тричленної схеми” дослідження психічних явищ шляхом введення середньої ланки у систему „стимул-реакція” діяльність суб'єкта. На його думку діяльність людини і складає субстанцію свідомості особистості. Така позиція вченого згодом приводить його до висновку про домінуючий вид діяльності, який означає визнання факту його зміни як переходу від одного вікового періоду до іншого [7].

Другий напрям в психології розвитку особистості пов'язаний з ім'ям видатного філософа і психолога С. Рубінштейна. Запровадивши до наукових досліджень онтологічний підхід, який традиційно використовується для розкриття онтологічних характеристик сутнього в межах категорій: існування і сутність, причина і наслідок, можливе та дійсне, кількість і міра, якість, порядок, простір, час, форма, рух, розвиток. Вихідним теоретичним положенням, навколо якого сфокусована концепція С. Рубінштейна є його визначення сутності буття людини як акту і процесу діяння і заповідання, що означає „... діяти і піддаватися впливам, бути дійсним, тобто діючим, брати участь у нескінченному процесі взаємодії як процесі самовизначення сутнісних, взаємного визначення одного сутнього іншим. Це нескінченний процес, що відбувається, як будь-який процес у просторі і часі як формі існування (співіснування і послідовного існування) різних сутностей”. Сутнісне, на його думку, є всезагальним, одиничне в ньому визначається різними формами взаємодії і різними способами буття окремих сутностей. Сутнісне в бутті може розглядатися як безкінечне визначення конкретних одиничних, єдність безкінечної множинності. Безкінечність лежить в площині взаємодії різних сутностей. Структура взаємодії сутнісного це визначення і самовизначення [11, с. 277–278].

Важливим для дослідження проблеми професійного самовизначення старшокласників й удосконалення системи професійної орієнтації сучасної молоді є також положення С. Рубінштейна, стосовно розвитку особистості як самодіяльності, як руху до духовного сходження у процесі діалектичної взаємодії суб'єкта і об'єкта, який передбачає одночасність змінювання суб'єктом об'єкта і зворотного впливу цих змін на розвиток суб'єкта. Тому, на думку вченого, суб'єкт діяльності ніколи не може бути зведений до самої діяльності, він завжди багатший, ніж ті конкретні форми, в яких він об'єктивується. Саме це дає розуміння розвитку особистості людини через поняття потенційного, але ще не реалізованого нею, через поняття потенційного, як проблемного, але ще не розкритого людиною [11, с. 14–15].

Отже, у дослідженнях С. Рубінштейна до традиційної системи S-R (стимул-реакція) було введено категорію „самодіяльності”, яка характеризується її активністю, інтегрованістю, спрямованістю та індивідуальністю. До того ж потенційність розглядається як властивість саморозвитку особистості. Ці положення розкриваються безпосередньо і під час аналізу процесу професійного самовизначення особистості в ранній юності, кожна дитина індивідуальність, її активність спрямована в майбутнє, яке перебуває у формі потенційного, але ще не реалізованого нею. При цьому згадана активність детермінуються протиріччями суб'єкт-об'єктних відносин, спонукається мотивами і реалізується у вчинках.

Отже, в працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонт'єва, В. Мясіщева С. Рубінштейна доводиться, що джерелом розвитку особистості є сама особистість, її активність, самостійність, ініціативність, творчість і відповідальність. Проте здійснені вітчизняними науковцями фундаментальні дослідження у галузі психології розвитку особистості та визначення домі-

нуючою у цьому процесі її внутрішню активність у практиці психологічного супроводу цього процесу (діагностичного, розвивального, консультативного, корекційного) все ж таки продовжує ігноруватися факт внутрішньої детермінації професійного самовизначення особистості. На нашу думку це закономірно. Оскільки вітчизняна наука та практика лише стає на шлях гуманістичної орієнтації й особистісного підходу згідно яких, внутрішня активність особистості (за Г. Костюком) може бути тільки тоді зрозуміла в повному обсязі і запроваджена в шкільну практику, коли її розвиток, як об'єктивно наявний процес, буде здійснюватися в безпосередньому взаємозв'язку із власною роботою вихованця (самоактуалізацією, саморозвитком, самовдосконаленням), що не може здійснюватися без суб'єкта життєдіяльності [6, с. 47].

Далі ми перейдемо до аналізу праць Л. Божович, відомої послідовниці школи Л. Виготського та Г. Костюка. Розробляючи концепцію вікового підходу до психічного розвитку особистості, дослідниця стверджувала, що такий підхід не обмежується лише виявленням властивостей особистості на певному віковому етапі. Його цінність полягає в актуалізації тих особливостей, які ще не виявилися на певній стадії розвитку і знаходяться в потенційному стані. Саме таке розуміння умов виховання дитини ґрунтується на перспективах її розвитку. Стосовно дітей дошкільного віку Л.Божович зазначала: „... коли у дитини з'являються перші почуттєві узагальнення, то вона починає вживати елементи слів для позначення предметів. У зв'язку з цим потреби дитини все більше і більше починають утілюватися, „кристалізуватися” у предметах навколишньої дійсності, які поволі набувають спонукальної сили. Саме тому навколишні предмети, потрапляючи в поле сприйняття дитини, актуалізують її потреби, що знаходилися до цього в потенційному стані, і тим самим спонукають активність дитини в напрямку, що відповідає даній ситуації” [4, с. 202].

Отже, у співвідношенні „зовнішнього” та „внутрішнього” в розвитку особистості Л. Божович визначає домінуючим емоційно-почуттєвий компонент (категорія „переживання”), який у процесі життєдіяльності особистості формується в ієрархічну систему мотивів діяльності, що визначають її спрямованість і перебувають у потенційному стані до того часу, поки об'єкт не потрапляє в поле активності особистості. Згідно такої позиції професійне самовизначення старшокласника носить характер потенційності і актуалізується лише в період необхідності вирішення цієї проблеми, об'єктивно заданої і пов'язаної із закінченням загальної середньої школи та перспективою зміни соціального статусу.

Однією із послідовників школи Л. Виготського, Г. Костюка також є Л. Анциферова. Дослідницею було доведено, що внутрішньою умовою розвитку особистості є постійна „незавершеність” як характерна генетична риса організації індивіда, як його потенційна можливість до безмежного розвитку. При цьому пройденої особистістю стадії розвитку, точніше характерні для цих стадій особистісні новоутворення, „насичуючи” одне одного своїм змістом, перетворюються у синергійно працюючі рівні цілісної особистісної організації. Саме ці рівні, проходячи через усвідомлення,

рефлексію, критичні оцінки, продуманий вибір, вироблення оптимальних систем дій, поступово стають психологічними основами особистості, її фундаментом і феноменологічно виявляють себе в естетичних смаках, інтуїції, передчуттях, моральній поведінці тощо. Таким чином, згідно позиції Л. Анциферової, домінуючою ознакою розвитку особистості є постійна „незавершеність” і „неузгодженість” в її професійному самовизначенні, яка створює внутрішні передумови для безперервного професійного розвитку від народження і до вершини професійної майстерності. До того ж з поміж інших механізмів реалізації програми професійного самовизначення старшокласника дослідниця виділяє усвідомлення, рефлексію, критичні оцінки, продуманий вибір та вироблення оптимальних стратегій дій.

Ще однією послідовницею школи Л. Виготського, Г. Костюка є К. Абульханова-Славська. В цілому, розглянувши позицію вченої щодо розвитку особистості, зазначимо, що в основу цього процесу вчена покладає спосіб життєдіяльності людини. Складовими життєдіяльності, на її думку, є спосіб взаємин у соціальному середовищі та способи вирішення нею суперечностей. Саме способи вирішення суперечностей визначають якість розвитку особистості й її свободу, як здатність приймати рішення. На її думку, суспільство на певному етапі свого розвитку лише створює потенційні можливості, які реалізує сама особистість. Вчена підкреслює, що проблема розвитку особистості у своїй висхідній формі – це проблема суспільного способу її життя, який містить у собі різні потенційні можливості її становлення [1]. Отже, домінуючою ознакою професійного самовизначення старшокласника, згідно теоретичних положень К. Абульханової-Славської, є діючі в суспільстві об'єктивні умови для вирішення цієї проблеми. До того ж соціальне середовище визначає лише потенційні можливості для вільного вибору напряму майбутньої професійної діяльності, а обирає й реалізує такий напрям сама особистість.

Зазначимо, активними прихильниками позиції К. Абульханової-Славської в сучасних умовах виступають А. Брушлінський та Є. Старовойтенко. Зокрема, досліджуючи життєві ставлення молодого вченого до творчої праці Є. Старовойтенко обґрунтовує необхідність створення розвивальних ситуацій, у яких особистість набуває досвіду вирішення протиріч й цим спонукає її до самоаналізу, самопізнання та самозміни. Результатом такої активності, на думку вченого, має бути сформований ідеал, який під час проблемного самоусвідомлення, прогресивних і регресивних життєвих змінах створює потенційні можливості для відкриття власного „Я”, вершиною якого є творчість особистості.

Наголошуючи на тому, що досягнення професіоналізму неможливе без становлення морально-духовного „Я” особистості, І. Бех чітко розвиває положення Л. Виготського, Г. Костюка, С. Рубінштейна в питанні механізмів трансформації потенційного в актуальне в процесі розвитку особистості. Вчений стверджує, що внутрішні особистісні новоутворення мають сильний енергетичний компонент. Його природа емоційна. Сила кожного особистісного утворення (якості, цінності, почуття) залежить від емоційного переживання, від емоційної напруженості. Особистісне становлення можливе за умови максимально напруженої активності,

доступної людині лише у глибинах внутрішнього світу. Внутрішня діяльність набагато складніша і вимагає настійливої напруги волі. Довільна поведінка є людською самодіяльністю, тому що вона найбільшою мірою пов'язана з тими діями і вчинками, які мотивуються осмисленим рішенням. Для вольових проявів суттєве те, що вони перетворюють мислення особистості у вчинкове, дієве, емоційно-вольове. А це – шлях до розвитку активної, творчої особистості [3].

Отже, проведений теоретичний аналіз досліджень проблеми детермінант і рушійних сил розвитку особистості дає можливість сформулювати певні висновки: розвиток особистості детермінується актуалізацією тих властивостей особистості, які ще не виявилися на певній стадії розвитку і знаходяться в потенційному стані; об'єкти соціального середовища набувають спонукальної сили, лише потрапляючи в поле сприйняття особистості, актуалізуючи її потреби, що знаходилися до цього в потенційному стані; суспільство на певному етапі свого розвитку лише створює потенційні можливості, які реалізує сама особистість; внутрішні особистісні зрушення в розвитку особистості можливі за умови максимально напруженої власної активності, доступної людині лише у глибинах внутрішнього світу, яка вимагає настійливої напруги волі. Ці теоретичні положення, на нашу думку, й визначили напрями розбудови

вітчизняної системи професійної орієнтації учнівської молоді, яка розпочалася у 2008 році з прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови „Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення” (№ 842 від 17 вересня 2008 р.).

Беззаперечно, в останні роки на дослідження у галузі шкільної профорієнтації позитивно вплинули ідеї гуманістичної педагогіки, згідно якої у процесі розвитку особистість стає суб'єктом освітнього процесу, з притаманним їй прагненням до активного самозростання. При цьому в сучасних умовах методи і методики професійної орієнтації розробляються в напрямі вирішення не окремих, інколи ізольованих і відірваних від практики профорієнтаційних завдань, а у площині створення ситуацій, у яких відбувається актуалізація основних механізмів (професійне самооцінювання, самопізнання себе і майбутньої сфери професійної діяльності та самовдосконалення до рівня вимог обраної професії) професійного самовизначення особистості.

В цілому, проведений нами теоретичний аналіз дозволив уточнити науково-методичні засади професійного самовизначення особистості, які дозволяють окреслити сучасні напрями вдосконалення професійної орієнтації учнів старшої школи в діяльності практичного психолога загальноосвітнього навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. К.А. Абульханова-Славская. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Ананьев Б.Г. Психология и проблемы человекознания: изб. психол. труды / Б.Г. Ананьев. – М., Воронеж: Академия пед. и соц. наук, 1996. – 384 с.
3. Бех И.Д. Психологические основы нравственного развития личности: дис ... докт. психол. наук: 19.00.07 / Институт психологии имени Г.С. Костюка. – К., 1992. – 320 с.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте [психологическое исследование] / Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 452 с.
5. Выготский Л.С. Собр. соч.: в 6-ти т. – М.: Педагогика, 1983. – Т.3.: Проблемы развития психики / [Л.С. Выготский; под ред. А.М. Матюшкина]. – М.: Педагогика, 1983. – 368 с.
6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / [Г.С. Костюк; за ред. Л.М. Проколієнко]. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
8. Мерлин В.С. Психология индивидуальности / В.С. Мерлин. – Москва-Воронеж, 1996. – 249 с.
9. Мясисhev В.Н. Психология отношений: избр. психол. тр. / В.Н. Мясисhev. – М.: НПО МОДЭК, 1995. – 356 с.
10. Платонов К.К. Структура и развитие личности / [К.К. Платонов; отв. ред. А.Д. Глоточкин. – М.: Наука, 1986. – 257 с.
11. Рубинштейн С.Л. Принцип творческой самодеятельности / С.Л. Рубинштейн // Вопросы психол. 1986. № 4. С. 101-108.
12. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования / Д.Н. Узнадзе. – М., 1972. – 238 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. K.A. Abulkhanova-Slavskaya Life strategy / K.A. Abulkhanova-Slavskaya. - M.: Thought, 1991. - 299 p.
2. Ananiev B.G. Psychology and problems chelovekozvaniya: fav. psychol. works / B.G. Ananiev. - Moscow, Voronezh Academy ped. and Human Services. Science, 1996. - 384 p.
3. Beh I.D. Psychological foundations of moral development: dis ... Doctor. psychol. Sciences: 19.00.07 / Institute of Psychology n.a. G.S. Kostyuk. - K., 1992. - 320 p.
4. Bozhovich L.I. Personality and its formation in childhood [psychological research] / L.I. Bozhovich. - M.: Education, 1968. 452 p.
5. Vygotsky L.S. Coll. cit.: a 6-m. - M.: Pedagogy, 1983. - Vol. 3.: Problems of development of the mind / [L.S. Vygotsky; Ed. A.M. Matyushkina]. - M.: Pedagogy, 1983. - 368 p.
6. Kostyuk G.S. Teaching Process and mental development of the individual / [G.S. Kostyuk; ed. L.M. Prokolyienko]. - K.: Soviets. School, 1989. - 608 p.
7. Leontiev A.N. Activity. Consciousness. Personality / A.N. Leontiev. - M.: Politizdat, 1975. - 304 p.
8. Merlin V.S. Psychology of personality / V.S. Merlin. - Moscow-Voronezh, 1996. - 249 p.
9. Myasishev V.N. Psychology of relationships: fav. psychol. art. / V.N. Myasishev. - M.: NPO MODEK, 1995. - 356 p.
10. Platonov K.K. Structure and personal development / [K.K. Platonov; Ed. A.D. Glotchkin. - M.: Nauka, 1986 - 257 p.
11. Rubinstein S.L. Principle of creative self / S.L. Rubinstein // Questions of psychol. - 1986. - № 4. - S. 101 - 108.
12. Uznadze D.N. Psychological studies / Uznadze. M., 1972. 238 p.

Petriv O. The psychological aspects of the senior pupils' vocational self-determination

Abstract. Essence of professional self-determination of personality is grounded in the article, theoretical and methodical bases professional orientation children and studying young people in activity of practical psychologist of oscheobrazovatel'nogo of educational establishment.

Keywords: professional self-determination, professional orientation, self-knowledge, self-appraisal

Петрив О.П. Психологические аспекты формирования профессионального самоопределения старшеклассников

Аннотация. В статье обосновывается сущность профессионального самоопределения личности, теоретические и методические основы профессиональной ориентации детей и учащейся молодежи в деятельности практического психолога общеобразовательного учебного заведения.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, профессиональная ориентация, самопознание, самооценка